

ARTICLES CENTRALS

La justícia restaurativa, un camí de sanació

Teiahsha Bankhead i Rachel V. Brown

Bankhead és directora de Restorative Justice for Oakland Youth. Brown és directora de The Every Mikkle Foundation.

La justícia restaurativa sana, mentre que la justícia retributiva fereix. La justícia restaurativa es basa en els principis d'una justícia reparadora, al contrari del que succeeix amb la que lesiona o danya. La justícia retributiva es pregunta qui ha provocat un dany i exigeix un càstig que produeix, com a retribució, encara més perjudicis. El sistema carcerari és el que s'encarrega després d'empresonar els agressors, sense sotmetre'ls a un procés en què veritablement puguin assumir la responsabilitat per les seves accions. En canvi, la justícia restaurativa combina un alt grau de rendició de comptes pels danys comesos, alhora que ofereix un suport important de reparació. Implica "un procés mitjançant el qual totes les parts afectades per una injustícia tenen l'oportunitat d'analitzar-ne les conseqüències i decidir què poden fer per rectificar-la" (Braithwaite, 2022, pàg. 7). Per tant, la justícia restaurativa és un conjunt de pràctiques i principis, i alhora una visió integral que fomenta el benestar i la reparació dels danys.

Com que és un conjunt d'eines i també un plantejament que encarna la creació i la defensa d'un món més just, la justícia restaurativa representa una manera d'actuar que col·loca l'equitat participativa en el centre i aporta un equilibri en les relacions de poder. Així, manté aquest equilibri amb un enfocament basat en valors com a resposta al conflicte i la injustícia, i se centra simultàniament en la persona que ha provocat el dany, la persona que ha estat perjudicada, així com la comunitat. (Ryan i Ruddy, 2015); restaura la pèrdua de poder que perceben les persones participants i, a la vegada, les empodera per emprendre el camí de la reparació. Per ajudar encara més els participants

en aquest camí, la justícia restaurativa també utilitza pràctiques estructurals i relacionals per assolir uns principis restauratius generals. És, de fet, una filosofia que es pot desenvolupar a la pràctica per construir comunitat i transformar conflictes.

Les persones estem interconnectades i, per tant, la violència contra una persona no només té efectes sobre la víctima, sinó que acaba impactant en la comunitat i en totes aquelles amb qui aquesta interacciona. La justícia restaurativa reconeix aquesta màxima i pretén guarir holísticament la comunitat i els seus membres.

“La justícia restaurativa sana, perquè combina la rendició de comptes i la reparació”

La justícia restaurativa no és cap fenomen recent, sinó que és una tradició mil·lenària originària de cultures indígenes d'arreu del món (Walker, 2012). Tant les converses, com la reparació econòmica i els mètodes per participar en una vida sostenible són estratègies restauratives vàlides. Tanmateix, l'element central i més conegut de la pràctica restaurativa és crear un espai en cercle. La justícia restaurativa es practica normalment amb les persones assegudes en un cercle per “abordar de quina manera s'han vist afectades i arribar a un acord sobre què cal fer per reparar el dany causat” (Pointer et al., 2023, pàg. 2). Com que té forma de circumferència, tothom està representat al mateix nivell i permet mirar-se i escoltar-se plenament els uns als altres. Els cercles han demostrat ser un espai eficaç per abordar diàlegs fonamentals per al procés de cura.

Els tres cercles de la justícia restaurativa

En la pràctica de la justícia restaurativa hi ha tres tipus de cercles àmpliament acceptats: els cercles d'enfortiment comunitari o cercles de promoció de pau (nivell 1), els cercles de gestió de conflictes o de reparació de danys (nivell 2) i els cercles de reintegració (nivell 3) (Davis, 2018). Des de fora, pot semblar que tots tres tipus de cercles tenen elements similars pel que fa a l'estructura (forma de cercle, objecte distintiu per parlar i una peça central) i al seu desenvolupament (introducció,

establiment de temes i conclusions, valors i acords, jocs, ritual i cerimònia). Tanmateix, el contingut, la finalitat i els tipus de participants són diferents.

Nivell 1: cercles d'enfortiment comunitari

Són l'eix central i el pilar de les pràctiques de justícia restaurativa. Tant és si es tracta d'una presó, d'una escola, d'una comunitat, d'una oficina o d'una família; nou de cada deu vegades qui adopta un enfocament restauratiu ho fa perquè s'implica en promoure el sentit de comunitat.

L'aplicació d'un gran nombre de cercles d'enfortiment comunitari demostra ser una solució sostenible si es practica regularment, fins i tot diàriament, amb la finalitat d'aprofundir en les relacions interpersonals i en les connexions personals entre els membres que hi participen (Huguley et al., 2020; Wadhwa, 2016).

Tots els cercles requereixen d'una planificació prèvia. Tanmateix, els cercles d'enfortiment comunitari no exigeixen massa preparació ni una coordinació a llarg termini amb els seus membres un cop el procés s'ha tancat, com passa amb els altres tipus de cercles. “Quan hi participa la comunitat, la resolució d'un conflicte pot respondre a l'interès tant de la víctima com de l'agressor i la comunitat, sense haver d'aplicar el que estableix la llei. Per tant, a l'hora de formar consells restauratius, són els membres d'una comunitat —i no pas una institució— els que exerceixen l'autoritat” (Beck, 2012, pàg. 387).

“La violència contra una persona no només té efectes sobre la pròpia víctima, sinó que acaba impactant en la comunitat i en totes aquelles amb qui aquesta interacciona”

L'objectiu dels cercles d'enfortiment comunitari és aprofundir en les relacions. S'espera que els participants siguin autèntics i es mostrin com realment són. Es crea un entorn d'honestedat radical on tothom té la legitimitat de “ser real” i de no ser jutjat per les

seves opinions o per les experiències que ha viscut. Les persones que hi participen també poden ser escollides i convidades per motius concrets; poden ser membres d'una classe o associació específica, o bé d'un grup amb afinitats o interessos comuns. El que han de fer és mirar-se als ulls –una pràctica anomenada sawubona– per connectar entre sí i treballar conjuntament.

Nivell 2: cercles de gestió de conflictes (també denominats cercles de reparació de danys)

Les persones que coneixen de fa poc les pràctiques de la justícia restaurativa, o que hi estan poc familiaritzades, normalment demanen una intervenció en la fase inicial d'afrontar un conflicte, amb l'objectiu de resoldre'l i tractar una injustícia clarament identificable. Volen un procés just i equitatiu per resoldre un conflicte angoixant on s'escolti la veu de totes les persones afectades. Així mateix, aspiren a participar en un procés que pot acabar amb una sensació de plena satisfacció quan s'aconsegueix un veritable desgreuge i a una reparació autèntica de la fractura social.

Perquè funcionin els cercles de gestió de conflictes, les persones han de mostrar-se obertes i vulnerables davant de tots els membres (Martínez et al., 2022). A partir d'aquesta vulnerabilitat, idealment s'assolirà una transformació sostenible i preventiva. Aquest element preventiu és cada vegada més important a l'hora d'avaluar-ne l'eficàcia perquè, tot i que la justícia restaurativa és eficaç per resoldre aquests conflictes, també representa un avantatge si s'analitza com a mesura preventiva per evitar que es repeteixin els mateixos conflictes.

Els cercles de gestió de conflictes també inclouen tots els elements estructurals i relacionals dels altres cercles. El contingut és el diàleg, que conclou en un consens sobre un pla basat en l'assumpció de responsabilitats i en la reparació del dany causat, i que inclou un acompanyament per aconseguir-ho. El pla d'assumpció de responsabilitats pot ser tan senzill com una disculpa o un reconeixement de la injustícia; però també pot ser més complex i convertir-se en un servei i una restitució durant anys.

“El cercle és l’element central de la pràctica restaurativa: permet mirar-se i escoltar-se plenament els uns als altres, abordar el diàleg i el procés de cura”

Abans que s’estableixi el cercle cal tenir en compte que es requereix d’una planificació i una preparació personal destacables. Això inclou la preparació de la majoria de persones afectades, així com de les persones que han causat el dany. Per tant, aquests tipus de cercles comporten una dedicació intensa per part de la persona facilitadora i dels assistents. A més, gran part del treball emocional d’aquests cercles s’aconsegueix durant el procés de preparació.

A banda de la participació de les persones més afectades pel dany provocat – i això inclou tant les víctimes com els responsables causants del greuge-, també hi poden assistir persones que han estat testimonis del dany o n’han patit les conseqüències.

Nivell 3: cercles de reinserció (també denominats cercles de suport i rendició de comptes)

Els cercles de reinserció són una eina essencial per donar suport a les persones que tornen a una comunitat després d’haver estat excloses o empresonades per haver comès una infracció. Són els que es practiquen menys, en part per la intensitat que implica reunir-ne els membres i agendar-ne la seva participació. No obstant això, aquests cercles s’utilitzen quan una persona que ha estat expulsada d’una comunitat per haver comès un acte lesiu o qualsevol altra ofensa demana “reintegrar-se”.

Els cercles de reinserció impliquen la participació de diversos membres de la comunitat d’àmbits diferents que poden oferir ajuda i orientació. La capacitat que tingui aquesta comunitat per oferir un suport i una rendició de comptes alta és un element clau d’aquest tipus de cercle. Entre els participants s’inclouen els membres seleccionats prèviament, persones convidades amb un rol de suport i també les persones de la comunitat amb capacitat per assignar recursos humans i materials

necessaris. La preparació és important, ja que la selecció dels membres requereix d'una reflexió profunda, com també ho exigeix arribar a acords; a més, cal tenir present el respecte per la persona a qui s'ofereix el suport i per les relacions que té amb els participants del cercle.

“La justícia restaurativa és un mètode holístic per fomentar el sentit de comunitat, resoldre conflictes i celebrar la pròpia humanitat”

Els objectius dels cercles de reinserció són acordar uns plans realistes, sostenibles i convinguts per tal d'oferir suport i establir un procés de rendició de comptes (Walker, 2015). A continuació, els cercles posteriors s'organitzen en funció de les novetats sobre les circumstàncies vitals, el benestar dels membres i l'adherència als plans acordats. Com a element central d'aquest tipus de cercle hi ha el compromís autèntic i palpable de tots els membres per oferir un suport específic que permeti una reintegració gradual de la persona i la seva adhesió als objectius del cercle.

La justícia restaurativa com a mètode holístic

Sovint les persones poc familiaritzades amb la justícia restaurativa pensen que aquesta és només un conjunt d'eines per resoldre conflictes, però en realitat va molt més enllà. És un mètode holístic per fomentar el sentit de comunitat, resoldre conflictes, celebrar la nostra pròpia humanitat i vetllar pel món. Ens orienta sobre com reparar els danys, però també ens ensenya a tenir cura de nosaltres mateixos i dels altres mitjançant un conjunt de principis que ens conviden a practicar l'exculpació d'un mateix i dels altres (Suzuki i Wood, 2017).

Tot i que aquestes pràctiques s'han adoptat durant mil·lennis, el moviment per la justícia restaurativa moderna només té cinquanta anys d'experiència (Kohn, 2010). S'ha practicat extensament sense aplicar una òptica de consciència de raça, a excepció d'uns quants líders notables que han argumentat que la raça, la classe, el gènere,

l'orientació sexual i la diversitat funcional, així com altres identitats marginades i estigmatitzades, són centrals en la seva pràctica (Davis, 2019). De fet, és crucial que reflexionem sobre aquests factors quan parlem de justícia, perquè són precisament aquestes comunitats marginades, les més afectades, victimitzades i menystingudes.

“La justícia restaurativa dona veu a les comunitats marginades i victimitzades, i promou l’equitat”

Som molts els que identifiquem el caràcter cíclic dels delictes en aquestes comunitats, però molt pocs els que estan disposats a identificar solucions sostenibles que acabin completament amb els cicles negatius. Arreu del món hi ha grups culturals oprimits que exigeixen legítimament justícia, i la justícia restaurativa el que fa és recuperar la veu atrapada als marges per donar-li centralitat, alhora que promou l’equitat i s’engrandeix la seva humanitat. Aquestes pràctiques ressonen entre les cultures indígenes dels pobles nadius americans, però també a Kènia, Ghana i Sudàfrica, així com en altres nacions de l’Àfrica continental, el poble maorí de Nova Zelanda i, fins i tot, entre els ciutadans de Hull i Leeds, a Anglaterra, en un temps més recent (Liebermann, 2007).

Com es relaciona la justícia transformativa amb la justícia restaurativa?

La justícia transformativa descriu una orientació política l’objectiu de la qual és reparar els danys històrics i actuals mitjançant un plantejament reparatiu (Mingus, 2019). Té caràcter abolicionista en el sentit que afirma que el sistema penitenciari és completament nociu i violent, i que es va concebre per continuar oprimint les comunitats marginades i estigmatitzades, i per mantenir el control social sobre la llibertat d’aquests pobles. Per extensió, les presons i les forces de l’ordre perjudiquen en lloc de sanar les nostres comunitats. Els plantejaments de la justícia transformativa rebutgen els sistemes carceraris com a resposta a les violències i altres abusos, i

defensen abordar-los posant al centre la reparació i la rendició de comptes.

Tal com succeeix amb la justícia restaurativa, els pobles indígenes i tradicionals també han emprat aquests plantejaments sobre la justícia transformativa durant mil·lennis. En el cas d'aquesta última, però, els esforços s'han centrat en la reparació dels danys com a resposta directa a la violència estatal, i en evitar un sistema carcerari que és inherentment pervers i perjudicial. Alguns defensors de la justícia transformativa afirmen que “tot i que la justícia restaurativa qüestiona el sistema judicial retributiu i uneix les persones, no reconeix els problemes sociopolítics i econòmics que aborda la justícia transformativa” (Nocella, 2011, pàg. 2). La justícia transformativa imagina un futur nou i radicalment diferent, i concep unes estructures de reparació juntament amb uns sistemes circumdants més centrats en la comunitat, en les relacions, en el benestar i la salut de manera universal i integral.

“La justícia restaurativa i la justícia transformativa poden ser complementàries però les dues visions també provoquen divergència i fricció”

La qüestió sobre com la justícia restaurativa i la justícia transformativa se superposen i divergeixen en la filosofia i la pràctica ha estat objecte de nombroses anàlisis i debats. Ambdues visions poden ser complementàries i també provocar espurnes de divergència i fricció. A la Restorative Justice for Oakland Youth (RJOY), practiquem la justícia restaurativa amb un marc de justícia transformativa. Tots els programes, accions, creació de moviments i intervencions que desenvolupem i apliquem inclouen conceptes clau que beuen dels principis tant de la justícia restaurativa com de la justícia transformativa. Hi ha un aspecte en què ens distanciem significativament de la justícia transformativa, i és que nosaltres estem disposades a treballar amb la policia i els treballadors del sistema carcerari per ajudar a transformar aquest sistema i per poder tenir contacte amb els potencials usuaris del servei. Això vol dir que no ens oposem a establir cercles ni altres col·laboracions a les presons, com tampoc ens

oposem a reunir-nos amb agents de la policia i càrrecs de les forces de l'ordre.

Tot i que podem estar d'acord en què el sistema carcerari dels Estats Units (amb la creació de les patrulles d'esclaus) va ser dissenyat per oprimir les comunitats marginades i continua fent honor al llegat d'aquesta missió a través dels mètodes d'adoctrinament racista, classista i de control de la societat –tal com queda palès amb els incessants i injustificables assassinats d'homes negres desarmats–, també creiem que pot ser útil i efectiu intentar transformar el sistema si hi treballem des de dins.

En quin sentit és preferible una solució restaurativa en lloc d'una punitiva?

És totalment possible i cabdal abandonar el model penal i punitiu per passar a un model restauratiu que fomenti l'assumpció de responsabilitat individual i col·lectiva pels perjudicis causats. Un enfocament restauratiu holístic té com a resultat una taxa de reincidència menor. A la presó de San Quintín de Califòrnia, les persones que van participar en un programa de justícia restaurativa van treballar conceptes clau com la rendició de comptes, el remordiment, la sensibilització sobre l'impacte de les seves accions en les víctimes, la disculpa autèntica i el perdó, i l'índex de reincidència ha estat inferior al 2% (Benham, 2014) quan la mitjana se situa en un 64% (Linden, 2015).

Per tant, la justícia restaurativa és preferible al sistema penal punitiu clàssic perquè funciona, i perquè dona pas a una societat més sana, més feliç, més segura, més satisfeta i més productiva (Long et al., 2022). Per exemple, un home a qui vam acompanyar, que va estar empresonat durant trenta anys per homicidi i violació, va aprendre a aplicar pràctiques restauratives durant la reclusió, com són el sentit profund de la rendició de comptes, la sinceritat i l'expiació pels danys que havia provocat. En fer-ho, es va mostrar radicalment honest i no es va desentendre de la responsabilitat que havia d'assumir per reparar els perjudicis que havia causat. Contra tot pronòstic, va obtenir la llibertat i ara dedica la seva vida a propiciar que el jovent que procedeix de contexts desfavorits no segueixi el seu camí. És feliç, té salut, practica la rendició de comptes i és molt probable que no reincideixi mai més.

El poder sanador de la justícia restaurativa és una veritat indiscutible. Tanmateix, el problema radica en com s'aplica sovint aquesta justícia. En concret, en les societats heterogènies des del punt de vista racial, cultural i econòmic, sovint no hi ha un compromís profund de tractar les persones marginades amb equitat i de manera justa. Bàsicament “aquesta gent”, les persones diferents dels homes i dones convencionals que prenen decisions polítiques i que estan representades com “els altres”, són vistes com a descartables. En societats, països i sistemes més homogenis, els agressors estan més valorats i es consideren “dels nostres”. Són gent que s'assembla a nosaltres i ha compartit les nostres experiències culturals, de manera que és més difícil despullar-los de la seva humanitat i desfer-se'n abocant-los a un sistema penal punitiu.

“El poder sanador de la justícia restaurativa és indiscutible. Però per ser eficaç s'ha d'aplicar de manera integral”

Per predir l'eficàcia de la justícia restaurativa, hem d'avaluar-ne components clau i preguntar-nos si s'ha aplicat integralment, és a dir, a través del sistema legal penal i comunitari. S'ha relegat a la justícia del sistema carcerari o s'aplica únicament a les persones que ja han estat —o que probablement seran— acusades d'un delictes? Els membres d'una comunitat han de poder accedir a totes les oportunitats de què disposa la justícia restaurativa dirigides a l'enfortiment comunitari abans no es produeixi cap dany. Per exemple, en els cercles comunitaris de reparació de danys de nivell 1, els membres de la comunitat poden compartir les seves inquietuds, descontentaments, vulnerabilitats i conflictes amb un grup d'iguals per obtenir consell, suport, idees i remeis abans que aquests problemes acabin convertint-se en un greu perjudici per a la comunitat. L'aplicació de la justícia restaurativa ha de ser integral perquè pugui ser completament eficaç; si s'aplica de manera fragmentada, només n'obtidrem resultats fragmentats.

Un procés dins d'un cercle de gestió de conflictes de nivell 2 en el marc de la justícia restaurativa ofereix un sistema just de rendició de comptes i una reparació per a totes

les parts implicades en un conflicte, i això inclou les víctimes i els agressors. En el sistema penal punitiu clàssic, les víctimes rarament reben una disculpa directa dels responsables del dany. Tampoc no se'ls expliquen les circumstàncies subjacents a l'estat social i emocional dels causants del delictes, i normalment no poden expressar la seva opinió pel que fa a la reparació o la restitució. A més, el delinqüent tampoc té l'oportunitat d'assumir la seva responsabilitat ni de fer-se càrrec de l'impacte perjudicial que han tingut les seves accions, ni expressar cap remordiment.

En conclusió, podem combinar els cercles de gestió de conflictes de la justícia restaurativa amb les accions polítiques i la transformació del sistema que ens aporta la justícia transformativa per aconseguir una justícia holística i una reparació que respongui als problemes reals de la societat.

Bibliografia consultada:

Beck, E. "Transforming communities: Restorative justice as a community building strategy." *Journal of Community Practice* 20, no. 4: 380-401, 2021.

Benham, M. K. *From utility to significance: Exploring ecological connection, ethics, and personal transformation through a gardening and environmental literacy program within San Quentin prison*. San José State University, 2014.

Boyes-Watson, C. i Pranis, K. *Circle forward: Building a restorative school community*. Living Justice Press, 2015.

Braithwaite, J. The fundamentals of restorative justice. *A kind of mending: Restorative justice in the Pacific Islands*, 35-43, 2003.

Davis, F. "Whole School Restorative Justice as a Racial Justice and Liberatory Practice: Oakland's Journey." *Int'l J. Restorative Just.* 1: 428, 2018.

Davis, F. *The little book of race and restorative justice: Black lives, healing, and US transformation*. NY: Good Books, 2019.

Huguley, J. P., Wang, M. T., Pasarow, S. i Wallace Jr, J. M. Just discipline in schools: An integrated and interdisciplinary approach. *Children & Schools*, 42(3), 195-199, 2020.

Kohn, L. S. What's So Funny about Peace, Love, and Understanding-Restorative Justice as a New Paradigm for Domestic Violence Intervention. *Seton Hall L. Rev.*, 40, 517, 2010.

Liebmann, M. *Restorative justice: How it works*. Jessica Kingsley Publishers, 2007.

Linden, S. "Green prison programmes, recidivism and mental health: A primer". *Crim. Behav. & Mental Health*, 25, 338, 2015.

Long, R., Manchanda, E. C. C., Dekker, A. M., Kraynov, L., Willson, S., Flores, P. i Rhodes, K. Community engagement via restorative justice to build equity-oriented crisis standards of care. *Journal of the National Medical Association*, 114(4), 377-389, 2022.

Martinez, A., Villegas, L., Hassoun Ayoub, L., Jensen, E. I Miller, M. Restorative justice and school-wide transformation: identifying drivers of implementation and system change. *Journal of school violence*, 21(2), 190-205, 2022.

McMahon, S. M., Karp, D. R. i Mulhern, H. Addressing individual and community needs in the aftermath of campus sexual misconduct: Restorative justice as a way forward in the re-entry process. *Journal of sexual aggression*, 25(1), 49-59, 2019.

Mingus, M. "Transformative justice: A brief description. TransformHarm.org", Transformativejustice.pdf, Jan. 11, 2019.

Nocella, A. J. i Anthony, J. An overview of the history and theory of transformative justice. *Peace & conflict review*, 6(1), 1-10, 2011.

Pointer, L., Dutreuil, C., Livelli, B., Londono, C., Pledl, C., Rodriguez, P. I Tompkins, R. P. Teaching restorative justice. *Contemporary Justice Review*, 1-11, 2023.

Ryan, T. G. i Ruddy, S. Restorative justice: a changing community response. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 7(2), 253-262, 2017.

Suzuki, M. I Wood, W. R. Restorative justice conferencing as a 'holistic' process: Convenor perspectives. *Current Issues in Criminal Justice*, 28(3), 277-292, 2017.

Wadhwa, A. *Restorative justice in urban schools: Disrupting the school-to-prison pipeline*. Routledge, 2015.

Walker, L. *Restorative justice today: Practical applications*. Sage Publications, 2012.

Walker, L. "Reentry circles for the innocent: the psychological benefits of restorative justice and taking responsibility in response to injustice". *The Psychology of Restorative Justice: Managing the Power Within*, Farnham, UK: Ashgate Publishing. Eds. Gal & Faedi Duramy, London: Oxford University Press, 2015.

Aquest article és una traducció de l'original, escrit en anglès.

Sobre les autores

Teiahsha Bankhead

Treballadora social en l'àmbit clínic, és doctora i professora emèrita de Treball Social a la California State University (Sacramento, Estats Units). També és directora general i executiva de l'organització Restorative Justice for Oakland Youth (RJOY) i presidenta de la junta directiva de la National Association of Community and Restorative Justice (NACRJ).

Rachel V. Brown

Professora col·laboradora a l'Institut de Periodisme de Ghana i directora executiva de The Every Mickle Foundation. Té un màster en Estudis de Dret i una tesi doctoral sobre l'impacte de l'activisme en la legislació i la societat.

Fotografia

Sessió de teràpia de grup en cercle. Autoria: Fizkes (Shutterstock).